

РЕАЛІЗАЦІЯ ГУМАНІСТИЧНОЇ ОСОБОВО-РОЗВИВАЛЬНОЇ ПАРАДИГМИ В СУЧАСНІЙ ОСВІТІ

В.В.МОЛОДИЧЕНКО

Україна, м.Мелітополь, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

Як система підготовки людини до життя, за своїм змістом освіта має утримувати в собі весь спектр цінностей, за якими живе суспільство. Узагальнюючи аналіз цінностей, вважаємо за необхідне на рівні теоретико-методологічного їх аналізу, виділити три взаємопов'язані аспекти їх розгляду.

Історико-антропологічний. Наявність цінностей і ціннісних орієнтацій відрізняє людину від тварини: немає жодної культури, яка б обходилася без системи ціннісних орієнтацій. Цінності забезпечують людину життєвими орієнтирами, визначають життєво важливі цілі діяльності і зрештою додають людському життю певний сенс.

Соціолого-культурологічний. Культурі кожного етносу властивий свій, унікальний, набір цінностей. При цьому в різних культурах одне і те ж явище може мати різне, і навіть протилежне, ціннісне забарвлення. Це викликано тим, що явище одержує в культурі ціннісне навантаження не саме по собі, а у взаємозв'язку з іншими явищами, в межах певної картини світу. У вузькому сенсі слова в картині світу цінності представлені ціннісними орієнтаціями, цінностями-нормами і цінностями-ідеалами. У широкому сенсі цінності пронизують всі “поверхи” (підсвідомість, свідомість і надсвідомість) і сфери індивідуальної картини світу (образи, наочні уявлення про світ і місце людини в ньому, Я-образ та ін.). У цьому, широкому, сенсі цінності є “стрижнем картини світу особистості (включаючи світосприймання, світовідчуття і світогляд), визначають її характер і подальший розвиток. Місце і роль цінностей в картині світу неможливо звести до відносин “частина - ціле”: цінності є необхідною умовою і в той же час результатом формування картини світу.

Філософсько-культурологічний. У сучасних дослідженнях з проблематики цінностей мають місце два підходи: 1) підхід, що утверджує суб'єктно-об'єктний характер цінностей (М. Каган, Л. Столович, О. Бакурадзе та ін.); 2) підхід, згідно якому специфіку цінностей слід шукати в міжсуб'єктних відносинах (О. Дробницький, Г. Вижлецов та ін.). Проте ці підходи, не зовсім виключають, а навпаки доповнюють один одного.

Не дивлячись на різноманітність представлених підходів до класифікації цінностей, в цілому, їх можна розділяти на матеріальні, соціально-політичні і духовні цінності. У свою чергу, духовні цінності включають в себе наукові, моральні, релігійні та інші цінності.

Матеріальними цінностями виступає все те, що може задовольняти вітальні потреби й інтереси людини. З перших хвилин свого життя людина має різноманітні потреби - в повітрі, їжі, теплі, русі. Їх можна назвати вітальними, або біологічними потребами. Слід звернути увагу на те, що прогрес людини історично був пов'язаний із зростанням її потреб. Багатство людських бажань - важливий стимул розвитку і виробництва самої людини. Цінності визначаються як предметні в тому випадку, якщо вони лише зовні виражають дійсну потребу людини і є лише “знаками” бажань, векторами споживацьких можливостей, що одержали соціальну санкцію. Корисність, достоїнства, “потрібність” предметних цінностей звичайно багато в чому залежать від диктату реклами і моди, від стереотипів поведінки, пануючих норм культури.

Життєво важливі цінності можна назвати пріоритетними. За власним предметним змістом вони можуть бути самої різної природи - від майже фізіологічно заданих до вищих духовних. Життєвими цінностями їх робить не предметний зміст, а їх реальна роль і значущість в системі цінностей індивіда.

Соціально-політичні цінності виражені в думках, позитивних орієнтаціях людей на різні об'єкти і стани соціально - політичного буття; уявленнях про найбільш важливе і значуще в політиці і соціальній сфері. У цінностях можуть бути виражені переваги тій або іншій формі державного устрою, тому або іншому типу відносин між державою та індивідом, відбиті бажані уявлення про міру свободи людини, про справедливість і порядок.

Для сучасного українського суспільства можна відмітити такі цінності як підприємницька праця й демократія. Процес стихійного ставлення морально-етичних засад підприємництва приводить до того, що спотворюються навіть абсолютні моральні цінності соціального життя. Так, моральна цінність продуктивної праці є об'єктивно неминущою і в цьому своєму значенні не залежить від гадки людей. Стосовно цінності демократії зазначимо, для того “щоб йти в ногу з життям, на рівних співпрацювати з європейськими університетами, ми повинні вчитися демократії.

Духовні цінності включають наукові, моральні, етичні, естетичні, релігійні та ін. цінності. У релігійній свідомості різко міняється співвідношення предмету, цінності і символу. Віра в Бога як у вищу цінність стає інструментом тлумачення сенсу існування людини. В результаті змінюється статус самої категорії цінності. Цінність як соціокультурний феномен тепер включає не тільки емоційний компонент, але і

усвідомлювану віру у вищу істоту, тотожну з самим етичним існуванням людини, невіддільним від сенсу людського буття.

Цінності науки - істина, обґрунтованість, доказовість, інтелектуальна чесність, творчий геній, ясність, відданість істині та ін. Якщо у філософії цінність припускає поєднання ідеальних образів з життям, із способом життя і стилем поведінки людини, то в науці цінності, швидше, носять розсудливий характер, набувають статусу теоретичних конструктів [9, с. 33]. Пріоритетним для системи вищої освіти є "формування культури особистості на засадах інтеграції компетентності та духовності професіонала".

Як цінність можна розглядати світоглядну і культурну орієнтацію освіти. Не набір і навіть не система окремих знань учнів, а узагальнене, цілісне уявлення про світ, про місце в ньому суспільства та людини - ось основне в змісті навчання. Ключовим поняттям для нас є поняття образу світу школяра. Предмет пізнання дитини - вся оточуюча його дійсність як щось ціле: погляд дитини спрямовується на оточуюче природне та суспільне середовище, яке створює єдине ціле, в центрі якого знаходиться дитина. Але кругозір дитини обмежений, в розширенні цього кругозору і полягає розвиток дитини. Знання - орієнтири в світі, необхідні, щоб вміти жити та діяти в цьому світі. З нашої точки зору, знання - в психологічному значенні - це орієнтовна основа для різних видів навчально-пізнавальної та іншої діяльності учня [8, с. 26].

Культура - це образ світу та здатність орієнтуватися в цьому світі, щоб в ньому діяти та його переробляти. Оволодіння культурою передбачає знання певного набору або системи фактів про світ, володіння певною системою орієнтирів та вмінь, які обов'язкові (в соціально-психологічному значенні) для будь-якого члена суспільства або соціальної групи в сьогоденні умовах.

Віра як духовна цінність буття є складовою частиною об'єктивації суб'єктивності, індивідуальності. Духовність - це духовна здатність людської істоти безпосередньо знайти потаємні струни буття, містично перебуваючи в центрі предмета, який пізнається, і інтуїтивно осягнути його сутність; це здатність людини пізнавати адекватність чуттєвих образів і речей, які сприймаються; оцінка висловлюваних і інших форм опосередкованих знань як істинних без достатнього логічного і фактичного обґрунтування. Суб'єктивно-емоційна діяльність свідомості концентрує в собі гуманістичні ідеали, цілі, мотиви, наміри, настрої. Основою розвитку й удосконалення суб'єктивно-емоційного складника свідомості є ціннісне знання, що визначає позицію і поведінку людини. Впливаючи на емотивний складник свідомості, казка чи пісня, наприклад, "формують ціннісне знання, що визначає

позицію та поведінку дитини і що в майбутньому зумовлюватиме її ставлення до світу, людей, до самої себе" [7, с. 7].

Українське суспільство мусить мати систему ціннісних орієнтацій, чітких ідеологічних координат, духовним і моральним ядром яких є *українська національна ідея*. Українська національна ідея є своєрідною духовною субстанцією, розпростореною на історичний час та культурно-етнічний простір буття українського народу. Це та духовна й моральна енергія, яка творила "чарівне коло", оберігаючи народ від національного знеособлення, визначала характер і перспективу історичного розвитку, який ми пройшли, нехай і з велетенськими втратами, долаючи трагічні прірви, через випробування на внутрішню свободу і незалежність [7, с. 9].

У ряді зарубіжних країн *духовність людини* виховується релігійними засобами. Чимало держав, точніше їхніх виховних систем, практикують духовне виховання в так званих суботніх або недільних релігійних школах. Зазвичай у них домінує педагогіка релігійності, авторитет Бога, Святого Письма й священнослужителів. І хоча загалом вона забезпечує більш-менш стабільні духовне виховання і моральну відповідальність особистості, такий підхід не може бути визнано універсальним. І ось чому: по-перше, духовність людини релігійною складовою не вичерпується, вона – більш об'ємне утворення, що включає в себе народну мораль (мудрість), естетичні цінності, наукові знання і т. ін.; по-друге, в релігійній духовності особистість, яка б мала бути визнана як основний суб'єкт власної духовності (і життєдіяльності загалом), залишається на задньому плані; по-третє, релігійна духовність базується переважно на ірраціональному знанні, тоді як духовність загалом ґрунтується на дискурсі наукового і позанаукового, раціонального та ірраціонального знання.

Звернення до традицій духовно-морального виховання молоді в Україні є закономірним для сучасних гуманітарних наук, бо, окрім "історичної зацікавленості", існують питання, які очікують розв'язання.

За різних підходів віруючі і невіруючі усвідомлюють, що загальнолюдські цінності мають постійний характер. І саме тому загальнолюдські цінності виступають як ідеал регулятивної ідеї, зразок поведінки для всіх людей. Слід відзначити, що *любов до Батьківщини цілком вписується у систему гуманістичних цінностей*. Загальнолюдські настанови не слід трактувати як якісь космополітичні цінності. У кожного народу вони виражені особливим чином. Це вираження залежить від особливостей культурно-історичного розвитку країни. Тому загальнолюдське завжди реалізується через конкретно-людське. А кожна конкретна людина є громадянином конкретної держави, належить до певної нації. І загальнолюдські засади реалізуються в цих конкретних соціальних утвореннях. Тому

виховання людини із загальнолюдських позицій - це виховання її як громадянина, патріота своєї Батьківщини.

Отже, гуманізм означає і патріотизм, любов до своєї Батьківщини, виховання громадянської відповідальності, шанування звичаїв і законів своєї країни.

Гуманізм означає визнання певною особою самоцінності інших людей, любов до них і служіння їм. Не випадково під терміном “гуманізм” спочатку малося на увазі “людинолюбство”. Прагнення до спільності з іншими людьми, до взаємної підтримки в суспільній психології нашого народу мали сильний імпульс розвитку. В нашій країні традиційно як головна мета навчально-виховного процесу висувалася підготовка висококваліфікованого фахівця, здатного з найбільшою ефективністю працювати на виробництві на благо держави. Гуманістичний підхід диктує, щоб як головна мета навчально-виховного процесу розглядалось усвідомлення передумов самореалізації особистості. Це означає дати учням професійно-технічних училищ “той базисний духовний компонент, що визначає суть внутрішнього світу дитини, спрямованість, що втілюється у світогляді, переконаннях, знаннях, уміннях, навичках, у відносинах, у діяльності та спілкуванні” (Б. Т. Ліхачов).

Принципи виховного процесу (виховання) - це загальні початкові положення, в яких виражені основні вимоги до змісту, методів, організації виховного процесу. Вони відображають специфіку процесу виховання і, на відміну від загальних принципів педагогічного процесу, розглянутих вище, це - загальні положення, якими керуються педагоги при розв'язанні виховних завдань.

Переоцінка цінностей, що охопила сьогодні українське суспільство, торкається всіх його сфер, починаючи від матеріального виробництва, економіки, політики, ідеології і кінчаючи наукою, мистецтвом, мораллю, релігією, філософією. У зв'язку з цим, слід звернутися до філософських переконань Альфреда Уайтхеда: “Завжди, коли перехідна епоха виявляє себе зі всією очевидністю, в ній присутні і зразки людської практики, що йдуть в минуле, приймаються як щось саме собою розуміє, і нові системи звичаїв, що приходять їм на зміну. Між цими полюсами - зона анархії, хаотичного буйства, в якій дряхлість занепаду химерно змішана з енергією юності. Наша критична оцінка всіх цих сил залежить від нашої точки зору. Інакше кажучи, наша історія ідей похідна від наших ідей про історію, тобто від нашої інтелектуальної позиції” [11, с. 396]. Саме освіта має забезпечити цілісність розвитку людини й тому формує систему цінностей не як просте відбиття ціннісних аспектів життєвого процесу, а його відображення з точки зору ідеалу в основу якого може бути покладена ідея патріотизму й любові до Батьківщини. Ніхто вже не згадує, що навчання є

складовою виховання, а не навпаки, і що традиційно навчання невідривно має бути пов'язане з вихованням. Ці традиції є нашим надбанням. Про них не слід забувати і їх треба враховувати. Особистісна культура учня пов'язана з ціннісними орієнтаціями людини, смисловим, душевним і духовним життям особистості. Духовність як сходження особистості, отримання культури відкривається і розв'язується людиною кожного разу заново і лише для себе в кожному історичному часі. Можливі різні варіанти взаємодії культурних цінностей на рівні індивідуальної свідомості. Під впливом виховання людина здійснює вчинки на основі відчуття справедливості і соціального сорому.

У понятті духовного виробництва слід особливо виділити, з одного боку, саме виробництво духовних цінностей (у науці, мистецтві, ідеології) та, з іншого - оволодіння духовними цінностями тими членами суспільства, які не є їх безпосередніми виробниками. Тобто разом з процесом духовного виробництва як таким існують нерозривні і невід'ємні від нього процеси розподілу, обміну і споживання духовних цінностей.

Освіту треба усвідомлювати як складний культурний процес, де передовсім необхідно змінити погляд на учня як на суб'єкт виховання і сприймати його як суб'єкт життєдіяльності в цілому. Нові культурні цінності сучасної освіти, переборюючи власні стереотипи, мають будувати новий культурно-педагогічний простір, і це стане можливим лише завдяки гуманізації освіти. Усвідомлюючи просту істину, що лише національно свідомий патріот може виховати патріота зі сформованою національною свідомістю, кожен керівник і викладач вищого навчального закладу має оцінити рівень власної свідомості, патріотизму і готовності підготувати нову генерацію кадрів відповідно до профілю свого навчального закладу. Час зрозуміти, що лише освіта може відродити націю, утвердити українську національну ідею, формуючи національну свідомість у своїх вихованців. З цією місією можуть упоратися тільки національно свідомі, високоморальні і професійно компетентні педагоги, які мають пам'ятати, що від національної спрямованості їхні лекції та інші види занять і виховні заходи стануть привабливішими, цікавішими й ефективнішими.

Вища школа має готувати національну інтелектуальну еліту. В такій ролі вона себе ще не реалізувала. Українська влада зробила лише перші кроки на шляху до сучасної національної освіти. Університети мають готувати не просто людей певної професії, а й виховувати громадян, здатних відповідати за країну. Інтелект українців має працювати на Україну. Перед педагогічними вузами сьогодні стоїть дуже непросте завдання - створення таких інноваційних технологій підготовки вчителів, які з одного боку, відповідали б світовим стандартам, а з іншого – спиралися б на традиційні, стійкі національні цінності освіти. В цьому відношенні перспективним напрямом вдосконалення вищої педагогічної освіти є

реалізація гуманістичної особово-розвиваючої парадигми в освіті, відповідно до якої кінцевою метою є не просто випуск фахівця з головою, “туго набитою знаннями”, а фахівця, який уміє їх творчо застосовувати, здатного до саморозвитку і самоудосконалення.

Переоцінка цінностей, що охопила сьогодні українське суспільство, торкається всіх його сфер, починаючи від матеріального виробництва, економіки, політики, ідеології і кінчаючи наукою, мистецтвом, мораллю, релігією, філософією. Саме освіті відводиться провідна роль для того, щоб збалансувати, синтезувати й інтегрувати розпорошені цінності сучасного перехідного соціуму у формі певного ідеалу подальшого розвитку України. Однак виховання людини в дусі ідеальних цінностей треба робити з огляду на те, що вона буде жити, працювати й творити саме в реальному, а не ідеальному суспільстві.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрущенко В. Духовна сутність освіти // Вища освіта України. – 2007. – № 1. – С. 5-10.
2. Воронкова В.Г. Метафізичні виміри людського буття. (Проблема людини на зламі тисячоліть). – Запоріжжя: Павел, 1999. – 176 с.
3. Галатюк Ю.М. Організація творчого навчання в сучасній загальноосвітній школі: дидактичні аспекти // Проблеми освіти. Науково-методичний збірник. К., 2000. – Випуск 20. – С.171-178.
4. Головаха Е. Панина Н. Основные этапы и тенденции трансформации украинского общества: от перестройки до "оранжевой революции" // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2006. – № 3. – С. 32-51.
5. Добрускін М.С. Концепція виховання студентів // Проблеми освіти. Науково-методичний збірник. К., 1999. – Випуск 19. – С. 90- 103.
6. Жулинський М. Українська національна ідея в ідеологічній системі державотворення // Вища освіта України. – 2006. – № 4. – С. 9-13.
7. Зязюн І. Естетична регуляція ціннісної свідомості // Вища освіта України. – 2005. – № 3. – С. 5-12.
8. Крижко В. В., Павлютенков Є. М. Менеджмент в освіті. – Київ.: Наукова думка, 1998. – 192 с.
9. Лазарев Ф.В., Трифонова М.К. Философия. Учебное пособие. - Симферополь: Сонат, 1999. – 352 с.
http://anthropology.ru/ru/texts/lukyanov/symp12_48.html.
10. Лук М.І. Етичні ідеї в філософії України другої половини XIX ст. початку XX ст. К.: Наукова думка, 1993. – 150 с.
11. Уайтхед А. Избранные работы по философии. / Пер. с англ. Общ. ред. и вступ. ст. М. А. Кисселя. – М. : Прогресс, 1990.
12. Тхоржевський Д.О. Національна самосвідомість як загальнолюдська цінність // Проблеми освіти. Науково - методичний збірник. К, 2000. – Випуск 20. – С. 3-14.